

Om Sværmerne
Christoffer Mikkelsen og Lavrits Hellisen
i Odense

ved

Holger Fr. Rørdam.

Ligesom der i det store gjorde sig en dobbelt Betragtningensmaade gjældende i Reformationstiden, en der kastede Vrag paa alt det gamle, hele den papistiske Surdej (den puritanske Retning), en anden, der lod det bestaa, der syntes at have Livets Ret eller kunde forenes med Guds Ord (den lutherske Retning), saaledes finde vi ogsaa i det mindre de samme to Retninger indenfor den danske Kirkes Enemærker, hvor imidlertid den lutherske Betragtning snart blev den ene herskende. I Kirkestormerne, der med Ambrosius Bogbinder i Spidsen tredie Juledag 1530 trængte ind i Vor Frue Kirke og nedrev Billederne, i Bevægelserne i Malmø og i flere af Optrinene i Grevefejdens Tid finde vi Yttringer af den puritanske Aand. Men da den republikanske Folkebevægelse var kuet ved K. Christian den Tredies sejrige Kamp, gennemførtes Reformationen i strængt luthersk Stil. At den puritanske Retning dog ulmede i Grunden, derom vidner den Bevægelse, som Christoffer Mikkelsen, Læsemester i Odense¹ og Lavrits Hellisen,

¹ Man har hidtil antaget denne Mand for Præst ved en af Kirkerne i Odense, uden at man dog med Sikkerhed har kunnet anvise ham hans Plads (jfr. *Engelstoft*, Odense Bys Sognehist. i *Nyt historisk*

Sognepræst ved St. Hans Kirke sammesteds, 1551 vakte i denne By. Disse Mænd vare nemlig misfornøjede med, at Brødrene i St. Knuds Kloster fik Lov til uforstyrret at holde deres Tider og Chorsang som i den papistiske Tid, uagtet de havde maattet bekvemme sig til at love at rette sig efter Ordinansen og »aflægge deres Krands og Krone«, som de kun nødigt havde givet slip paa². Navnlig var Hr. Lavrits Hellisen ivrig i sine Angreb paa Knudsbrødrene, og det lykkedes ham at faa Christoffer Mikkelsen draget med sig; de fremkom med Beskyldninger mod Biskop Jørgen Jensen Sadolin, som om han ogsaa hemmeligt hældede til Papisterne, fordi han ikke vilde formene Brødrene deres Guds-tjeneste, og desuden førte vrang Lære. Sagens Udfald er i det væsentlige bekjendt, begge Mændene bleve ved en Provsteretsdom afsatte fra deres Embeder, og Stridsspørgs-maalet mellem dem og Bispen indkom for de højlarde ved Universitetet til nærmere Undersøgelse³. Da imidlertid ingenlunde alle Aktstykker i Sagen ere offentliggjorte, og navnlig Universitetets endelige Dom over Lavrits Hellisen ikke hidtil har været bekjendt, vil en Efterslæt af Oplysninger om denne mærkelige sværmeriske Bevægelse her være paa sin Plads. Tillige er her gjort et Forsøg paa at løse den historiske Vanskelighed, der fremkommer, naar man vil forene de senere Skribenters Beretning om disse Mænds gjendøberiske Vildfarelse, med de samtidige Kilders fuldkomne Tavshed angaaende dette Punkt.

Først altsaa tvende Kongebreve til Stifts-Lensmanden i Odense og til Bispen og Prioren i St. Knuds Kloster sammesteds⁴:

Tidsskr. VI, 166. 173). Men Christoffer Mikkelsen er uidentivt netop den *Christoffer Gral*, som *Luja* nævner som Lector 1552 (Statua honoris er. Gymn. Othin. p. 16. 56), med hvem *Bloch* ikke vil have ham konfunderet (Den fynske Geistl. Hist. I, 271).

² Se *Langebeks* Efterretninger om Chr. Povelsen, sidste Prior i S. Knuds Kloster udi Odense (*Danske Mag.* II, 70).

³ Se forøvr. *Helveg*, Danmarks Kirkehist. efter Reform. 2. Udg. I, 107 ff.

⁴ Af Tegnelser over alle Lande. Nr. 4. Fol. 5-6.

1552. 11 Januar. »*Jørgen Bragde fick [breff] som her
epther følger.*

Christian etc.

Wor gunst tilforn, Wiidt at som thu nu haffuer ladit giffue oss tilkende, huorledis at tuenne prestmend Her Christoffer Mickelssen, som wor lessemester wtj Sanctj Knuds Closter⁵, oc Her Lauris som wor szogen prest till Sanctj Hans, haffuer set thennum up emod oss elskelige Mester Jørgen superintendent i Fyens stigt, och ther fore erre dæmpt aff theris embede, aff [teg] och flere gode mend, oc tiisligeste aff Herritz prouesterne, epther then Doms lydelssse, som then wiidere forclar som tu oss tilskickit haffuer, Thij bede wij teg och wille, att thu met sogne folcket till sanctj Hans gjør flied till atj kunde bekomme en anden god skickelig mand till en sogen prest i forne Her Laurissis sted, Som kand baade inden kircken oc wden skicke siig tilbørlegenn wtj lerdom oc leffnit, som en sogen prest bær at giøre. Wij haffue oc tilschreffuit, oss elskelige mester Jørgen superintendent i fyen stigt oc Her Christiern prior wtj sanctj Knuds Closter at the skulle finde raad, til en lezemester wtj forne Her Christoffer Micke[l]ssens sted, her wiid att rette teg epther. Datum Drotningborge mandagen nest epther hellig tre koningers dag anno Mdlj.«

⁵ Læsemesteren (Lector) i Odense underholdtes ifølge kongelig Befaling af St. Knuds Kloster (se *D. Mag.* II, 72, jfr. 69-70 og den 23de af *Riberartiklerne* 1542), hermed har formodentlig fulgt Forpligtelsen til at holde Lektier for de yngre Brødre i Klosteret. Forøvrigt var som bekendt Læsemesterens Bestilling „paa Latine offuerliust at læse den Hellige Scrifft baade for Canicker, Scholedegne oc forstandige Borgere, oc andre som did ville søge; stundem skal hand paa nogen forskicket tid predicke, Men dog saa at ingen vanlig Predicken der met forhindris“ (*Kirkeordin.* Fol. XCII). Da der ikke var noget Domkapitel i Odense, var det i sin Orden, at Lector nærmest var henvist til at søge sin Underholdning af St. Knuds Kloster, uagtet han ikke udelukkende var Læsemester for Brødrene i dette Kloster.

1552. 11 Januar. »*Mester Jørghen Superintendent oc Prior wtj Sanctj Knuds closter finghe breff szom her epther følger.*

Christian etc.

Wor synderlig gunst tilforn, Wiid at eptherthij wij forfarer aff en Dom, som oss elskelige Jørgen Brade wor mand thienner oc embiidzmand paa wor gaard i Ottensse oss til skickit haffuer, at Her Christoffer Mickelssen, som wor lessemester ther i sanctj Knuds Closter, er aff sagt fraan sit embede, Tha bede wij ether oc begere, atj met thet eller første wille tiltencke at lade bestille en anden lessemester i forne Her Christoffer Mickelsens [sted] enten at lade forskriffue til vniuersitetet wdj wor stad Køpenhaffn, eller andensteds, huor then er best at become, saa at ingen brøst sker i Religionen for hans skyld. Datum ut supra.«

Derpaa hidsættes Konsistoriets Forhandlinger i Februar, April og Juli 1552 angaaende de tvende gjenstridige Præstemænd, efter Zwergs Afskrift i hans utrykte Fortsættelse af »Det Sjellandske Cleresie«⁶.

»Anno Domini 1552 9 die Februarii comparuerunt coram omnibus Academiæ professoribus venerabilis Pater Magister Georgius Ottoniensis Episcopus ab una et Dnus Christophorus Michaelis et Dnus Laurentius Heliæ ab altera parte, citati propter contentiones quasdam in causa religionis ab ipsis excitatas, utraque igitur parte præsentē, interrogavit Magnificus Dnus Rector, an uellent se iudicio Universitatis sponte submittere, quod parato responso se lubenter facturos promiserunt. Acta autem protestatione

⁶ Gl. kgl. Saml. 1094. Fol. Dette Stykke kjendte jeg ikke, da jeg i forrige Hefte meddelte Konsistoriets ældste Forhandlinger; Dr. *Helveg* har først gjort mig opmærksom paa det (anf. Skr. S. 111. Not.). Det er forøvrigt ogsaa benyttet i *Heibergs* Ped. Palladius, S. 111.

litis, exegit Dnus Rector ab utraque parte juramentum calumniæ, quod quisque juraret, se aliud nescire quam habere se optimam et justissimam causam, et quod nihil ex affectibus aut contra suam conscientiam in hac causa diceret vel affirmaret, sed omnia pro gloria Dei, justæ causæ defensione et bono zelo ageret, et hoc juramentum erectis digitis coram Universitate præstiterunt. Deinde cupiit Magister Georgius scripta aliquot legi, ex quibus totam negotii summam et dissidii causam Universitas intelligeret. Cum autem Universitas non potuit per scripta illa in apertam negotii cognitionem venire, jussit Dnus Rector M. Georgium narrando declarare Universitati totius causæ principium et dissidii summam, quod et fecit.

Decimo autem die Februarii obtulerunt Universitati in scripto prædicti Dnus Christophorus et D. Laurentius aliam causæ narrationem, et accusabant M. Georgium de scandalosa doctrina et periculosis concionibus de quibusdam articulis.

His igitur ultra citraque inter eos agitatis usque ad 15 Febr. consideratis etiam et diligenter perpensis utrinque allegationibus et circumstantiis causæ, habita insuper matura deliberatione, inventus est M. Georgius in causis religionis omnibus examinatis et per ipsum explicatis innocens et inculpabilis. Ad adjectos etiam articulos ita respondit, et se declaravit, quod omnibus professoribus in ea parte omnino satisfactum sit. Dnus Christophorus et Helias ex juvenili quadam temeritate et præsumptione post amicam reconciliationem sæpius oblatam, nullatenus Universitatis consilio acquiescere voluerunt, sed in suscepta pertinacia infracti perstiterunt, cum tamen Superattendens reconciliationi ineundæ sese multoties obtulerit.

Cum autem per imprudentiam Christophorus Michaelis accusasset regiam Majestatem in uno, quem protulit articulo, quod videlicet melius fuisset, omnia monasteria funditus destruere, quam reliquias Monachorum ibi fovere, respondit Magn. Dnus Rector Petrus Capitaneus

pro Dni Regis defensione ipsius Majestatem in his et aliis omnibus excusans.

Feria vero 3tia Paschatos vocati sunt iidem Dnus Christophorus Michaelis et L. Heliæ, et publice a Rectore interrogati sunt, an vellent a sua pertinacia desistere, et amicam reconciliationem cum M. Georgio inire, quod omnino recusarunt, dicentes se adhuc velle et posse probare M. Georgium scandalosa et periculosa dogmata in Ecclesia seminasse.

Decimo die Julii ex mandato Regis Serenissimi vocati sunt rursus Dnus Christophorus Michaelis et Dnus Laurentius Heliæ in præsentia professorum omnium, ut tunc ultimo responderent, an vellent agnoscere culpam propriam, excitatum in religione dissidium, et precari veniam. Proposita igitur regiæ Majestatis voluntate per Magnif. Dnum Rectorem, qui precatus est eos, ut propter ecclesiæ tranquillitatem Universitatis consilio acquiescerent. Qui responderunt, se non posse, neque debere M. Georgio reconciliari, propter apertam ejus blasphemiam et contemptum miserorum.

Die 21 Julii post maturam deliberationem et amicam reconciliationem D. Christophoro et D. Laurentio toties oblatam, conclusum est ab Universitate, quod prædicti Ottonienses vel culpam suam agnoscerent et deprecarentur vel carcere includerentur, donec melius saperent, præsertim cum M. Georgius in omnibus recte sentiret, nec ulla accusatione dignus sit. Illi autem ex mera pertinacia et falsa persuasionem inobedientes reperti sunt.«

Resultatet af Forhandlingerne i Februar 1552 blev den Beretning til Kongen, som Langebek har meddelt i 5te Bind af Danske Magazin (S. 197-202), den besvaredes af følgende Kongeskrivelse ⁷:

⁷ Af Tegn. over alle Lande. Nr. 4. Fol. 40-41 (et lille Stykke af Brevet er meddelt i *Harboes* Fortale til Zwergs Sj. Cler. S. 84).

1552. 5 Marts. »*Breff till the høglerde vdi Kiøpnehaffnn,
Som heer effter følger.*

Christiann etc.

Vor synderligh gunsth tillfornn wij giiffue etther gunst-
ligenn tillkende, att oss er vdi dag etthers schriiffuelsse
tillhende kommen och ther aff forfare huorledis attj effter
oss elskelige mester Jyrgenn Jenssenn superintendent
vdj wortt landt fyenns schriiffuelsse ere kommenn vdi forfa-
ringe, huorledis tuennde vnge personner prestmenndt wedt
naffnn Her Christoffer och Her Lauritzs vdi wor kiøb-
stedt Odensse haffue thennom ladett befundett gienstridig
och vtlibørligenn vdi nogen artickeler emodt forne mester
Jyrgenn och effter thij samme tuedragt och venighedt
icke kunde letteligenn affstillis, Saa oc paa thett i haffue
offuer veyett och besindett samme vprøer att were religio-
nenn anrørendis, haffue i samme tuennde personer till
etther forskreffuitt och tesliigeste forne mester Jyrgenn
och haffue then sagh etther aluorligenn fortagett oc wille
then mett aldt flyett till myndelighed forenntt oc forliigtt
och mester Jyrgenn sig ther vdindenn haffue welleligenn
och tilbørligenn ladett befundett paa thett samme sagh
maatte mett lemppe nederslaes, Och dogh icke forne tuennde
personer wille vdi ingenn maade thennom met forne mester
Jyrgenn lade forliige, och effter thij i icke hagne wor be-
fallingh att dømme vdi then sagh, haffue i inthet paasagdt,
for mannge att (sic och?) attskellige aarsage skyldt tøckis
etther icke raadeligtt were samme personer att foruisse aff
landett, haffue icke heller wiltt tillstede nogen almyndelig
disputadzs, effter som forne Her Christoffer och Her Lau-
ritzs begierett, vdenn i haffue wiisth wor willie ther paa,
Som samme etthers schriiffuelsse viider bemelder, Tha effter
thij wij forfare, att thenne venighedt, som seg begiiffuer
emellom forne mester Jyrgenn och Her Christoffer och
Her Lauritzs, er befrøctendis att kunde komme møgett
vnnt aff, vdenn then kunde mett lemppe oc mett thett alder-
første nederleggis, Synis oss best were attj nu strags lade

forne Her Christoffer och Her Lauritzs forschriiffue ther till vniuersitetet och thett forhandle, saa the bliiffue ther huos vniuersitetett tillstede oc i kunde forskicke thennom till capellaner eller faa thennom nogenn andenn tienniste fore, paa thett the kunde fange aarsage till att bliiffue tillstede, och ther till mett kunde fange nogenn hielp till theris vnderholling for theris tienniste, midler thiid kunde i fange the lempe ther till attj kunde neder slaee samme venighed och tuedragtt. Wij besinde oc wiide well, huor aff samme vnge personer lade thennom saa haard sindett oc moduiligen befinde. Bedendis etther och begiere, attj mett thenne sagh oc alle andre som religionenn anrørendis er wille lade were etther mett aldt fliidt befallert effter som i wiide at der største magtt paaleggendes ere. Datum Drottningborg løffuerdagenn post fastellaffuins søndag Aar &c. Mdlj.

Da Professorerne ikke udrettede noget ved den mindelige Forhandling, de havde med de to Præstemænd, blev deres foreløbige Kjendelse, at de skulde hensættes i Forvaring, indtil de kom til bedre Fornuft⁸; at dette virkelig er sket, erfare vi af et Kongebrev af 6te September (Onsdagen efter Ægidii Dag) 1552 til Abbed Niels i Soer og Abbed Lavrits i Herrisvad⁹. Heri hedder det, at Hr. Christoffers Hustru var gaaet i Forbøn for sin Mand, men at Kongen ikke vilde give ham fri, uden han afbad hos Fyns Biskop, at han havde sat sig op imod ham. Imidlertid skulde man dog lade Kvinden »komme hendes Husbond til Ords, og forfare, hvad han dertil svare vil.« Der siges ikke i dette Brev, om Hr. Christoffer sad fangen i Soer eller i Herrisvad, der er dog Grund til at antage, at han var paa det første Sted, medens Lavrits Hellisen

⁸ Se foran Konsist. Forhandl. At dette dog ikke, som Helveg antager, var den endelige Dom, viser det følgende.

⁹ Tegn. over alle Lande. Nr. 4. Fol. 127 (trykt i Biskop *Harboes* Fortale til Zwergs Sjell. Cleresie, S. 84).

var i Herrisvad i Skaane; da man maaske ikke var vis derpaa, stiledes for en Sikkerheds Skyld Brevet til Abbederne paa begge Steder. Da Christoffer Mikkelsen imidlertid endnu den 15de Januar 1554 omtales som »fangen«, maa hans Hustru ikke have udrettet noget ved sine Forestillinger¹⁰. Kan man tro paa Blochs Beretning, saa er det dog at antage, at han tilsidst er falden tilføje, og at han derpaa atter har faaet Tilladelse til at betjene sit Embede som Læsemester i Odense¹¹.

Hr. Lavrits Hellisen blev, efter hvad vi antage, hensat i Forvaring i Herrisvad Kloster, men derfra maa han atter for en Tid være løsladt, idetmindste saalænge medens hans Sag paany undersøgtes i K. Christian den Tredies egen Nærværelse paa Kjøbenhavns Slot. Da han heller ikke her vilde falde tilføje, uagtet Kongen selv formanede ham til Eftergivenhed, fældede Professorerne, som havde været tilstede paa Slottet, følgende Dom over ham:

»Vii effterscreffne Rector oc professores i den høye Schole her til Københaffn gøre alle witterligt, met dette wort obne breff, at paa denne dags datum waare wi aff kongelig Maiestat wor aller kærste Naadigste Herre opkaldede paa Slaattit, oc da bleff Hier Lauris Helisen, for-dum Sogneprest til S. Hans Sognekirke i Ottense indkaldit faar Kon. Matt. oc merckelige tilspurd, om hand wilde end da bekende sin skyld oc brøde, som hannem waar tit oc ofte tilforn vdoffuer beuiist, oc forlagt at hand skulde gøre, oc som Erlig oc wellerd mand, Mester Jøren Jen-

¹⁰ Se Fort. til Zwergius, S. 85.

¹¹ Jeg ved ikke ret, hvad jeg skal gjøre med *Lujas* (eller vel rettere *Hannæi*) Beretning, at *Christoffer Grallius* (kunde dette Navn maaske ikke være en Fejlæsning for Michaelius; Bloch kalder ham dog Chrff. Michelsen Gral) 1552 tog Magistergraden i Kbhvn under M. Peder Litles Dekanat; paa Grund af denne Efterretning, der maaske er urigtig, kan jeg dog ikke opgive min Antagelse af disse Personers Identitet. *Pontoppidan* kalder Sværmeren Christoffer Michelsen Magister (Ann. eccl. Dan. III, 313).

sen, Superintendentens i Fyenstict haffde hannem at beskylde¹², att alle sager maatte saa tilgiffuis effter hans bekendelse oc forbedelse, men hand vilde det ingenslunde indgaa, oc eyheller bekende sig nogen skyld at haffue imod forne Mester Jøren hans Superintendent, Da befalede Kon. Matt. oss, at giffue wor mening oc samuittigheds Dom til kende, om forne Her Laurisis skyld oc brøde mod forne hans Superintendent, Tha vdaff den vnderdannige lydighed, som wi bekende oss, at were wor Naadigste Herre oc Konning plictige, haffue wi saa i sandhed offuerueyet oc forfaret aff sande vidnesbyrd, breffue oc segel oc dom, at forne Her Lauris Helises skyld oc brøde er stor mod forne Mester Jøren, hans Superintendent oc aandelig øffuerighed, i det at hand haffuer werit hannem genstridig, oc wlydig aff ingen relig aarsag i mange maade:

Først i det, at hand icke vilde effter hans Superintendentis befaling nogen Christelig omgengelse haffue met de prestmend vdi S. Knuds Closter i Ottense, alligeuel at de ere for mange aar siden reformerede, oc gøre deris tieniste vdi predicke embede, baade inden Ottense bye oc vden i deris sogner, oc haffue sig i lærdom oc leffnit wstraffelige som andre fromme præstmend, effter Kon. Matts Ordinantzis lydelse. Thi her bør icke den ene Gudz ords tienere, at forsmaa oc foracte den andens embede, som er dog aff Gud, besønderlige naar der findis ingen relig aarsag til samme foractelse.

For det andet, at forne Her Lauris Helisen icke vilde effter sin Superintendentis Mester Jørens befaling vere til stede, oc ligge sin haand met paa dem, som bleffue induigde til det hellige predicke embede, effter den rette apostoliske skick, foractendis oc forsmaaendis den gandske handel oc Ceremoni, fordi at de tienere oc prestmend, som haffue werit Clostermend vdi S. Knuds Closter, ocsaa

¹² I Randen er tilskrevet: „brøde i denne sag“.

waare tilstede vdi samme induigelse, huilcke dog icke burde enten at skiudes fra saadan tieniste eller saa att foractis oc forsmaas, for de haffue werit Clostermend eller Canonici regulares, som mand dem kallede i forðum tid, Oc er dog nu ingen skilmiss mellem dem oc andre fattige Christne predicanter.

For det tredie, at for^{ne} Her Lauris findis ocsaa, at haffue taget sig fremmede sager til, at fordagtinge mod sin Superintendent, som ocsaa hans wrett blev befunden vdi. Thi det er io synd stor nock, at nogen findis for sig selff, at were sine offuermend whørig oc wlydig, end at hielpe andre met sin tilskyndelse til samme synd.

For det fierde, at for^{ne} Her Lauris findis at haffue offuerrobt sin Superintendent Mester Jøren obenbarlige i predickestolen vden skel, som ocsaa er beuiseligt giort met breff oc Segel, huilcket io ingenslunde er tilbyrligt at giffue en almoffue aarsag til wlydelse imod deris aandelig Fader Superintendent eller biscop; som dem skal lade forsee met Guds salige ord, oc end vndertiden selff vnderuise dem vdi deris saligheds sag.

For det femte, at for^{ne} Her Lauris opslaa ocsaa sit breff paa kirkidørren om samme hans handel, imod Mester Jøren, huilcket wi kunde icke holde for andet en for it op-rørske stycke, imod sin Superintendent, ihuorlunde at hand wil det forfeyre, oc sige, at hand der met wilde fortage oc stille sin almois vrede, oc skendige ord, som hand haffde met sin predicken opueckt dem til mod Mester Jøren.

Vdi disse stycker oc andre flere findis for^{ne} Her Lauris Helisens skyld oc brøde mod hans Superintendent, som hannem io haffde burt at were hørig oc lydig, end siden saa haffue set sig op mod hannem, til Guds fortørnelse, til den Christen Menigheds forargelse, oc andre til et saare ont exempel, oc efftersiun. Oc effterdi at for^{ne} Her Lauris Helisen wil end nu der vdoffuer bliffue framturindis vdi sin wlydighed oc genstridighed, oc icke wil bekende sig, at haffue nogen skyld imod for^{ne} Mester Jøren, hans Superin-

tendent, alligeuel at hand er der til, paa det høyste oc fliteligste formanet aff Kon. Matt. selff, aff hans Naadis Cantzeler, oc aff andre Edel mend, predicanter, oc aff oss alle sammen, dog til forgeffuis, kunde wi icke andet see, end at hand er falden vnder den werdzlig Øffuerigheds straff, effter at hand er met dom oc ret tilforne affsætt aff sit embede, effter Ordinantzens lydelse. Men effterdi at Kon. Matt. wor kærste, Naadigste Herre, haffuer naadeligen vnt oc tilladet, at for^{ne} Her Lauris Helisen maa were vnder den hellige kirkis straff, oc Gud almectigste wil io haffue al wlydighed, genstridighed oc hordnackedhed straffet, kunde wi icke andett end sige for^{ne} Her Lauris fra sit presteembede, at hand her effter bliffuer det aldellis wbeuarett, Oc effterdi at Kon. Matt. haffuer naadeligen vnt oc tilsted hannem at maa vandre oc omgaas vdi hans Naadis lande Sie-land oc Sckaane, da bør hannem at were Fyens land oc Stigt wbeuarett. Oc effterdi Kon. Matt. haffuer mundelige sagt for^{ne} Her Lauris til, at der som hand effter denne dag kand findis met mund eller hand at tale eller at scriffue noget imod Religion, eller vdi anden maade lader sig høre anderledis end tilbyrligt kand findis at were, at hans Kon. Matt. wil da lade følge tilbyrlig straff der effter offuer hannem, som offuer en anden legmand, der sig forbyrder imod sin Herre oc Konning, raade wi hannem, at hand aldellis holder sig stille i den maade, oc bliffuer saadant wbeuaret, som hannem er forbudet, oc som hannem ligger selff mact paa. Oc at denne vor dom skal findis at were til al forbedring, oc icke til for^{ne} Her Lauris Helises skade oc forderffuing, da loffue wi oc tilsige Her Lauris, huilcket wi ocsaa wille holde hannem nest Guds hielp, om wi leffue paa den dag, at der som hand end nu her effter wil bekende sin skyld oc brøde, oc forbede sin Superintendent, for^{ne} Mester Jøren, da ville wi alle sammen met knefald vdi al vnderdanighed oc ydmyghed gøre bøn til Kon. Matt. wor kærste oc Naadigste Herre, som wi allerede paa denne dag giort haffue, at for^{ne} Her Lauris maa komme til sit prest-

embede, act oc ære igen, som tilforne, forhaabendis til wor Naadigste Herris godhed oc mildhed, oss at bliffue bøn-hørde, Gud almectigste giffue sin naade til, at saa maatte ske. Til ydermere widnisbyrd trække wi etc. Giffuit etc.«

Desværre er Dommen, i den Skikkelse hvori vi nu have den¹³, ikke dateret, naar der imidlertid i følgende hidtil ikke bekjendte Kongeskrivelse af 28de April 1553 til »Oss elskelige Hederlige oc Høylerde Mend, Rectori, Doctoribus oc Menighe lessemester wdj then høyge Skole wdj wor stadt Køpenhaffn«, hentydes til Dommen, saa have vi en Tidsgrændse, inden hvilken den maa være afsagt. Brevet lyder¹⁴:

»Christian met guds Naade Danmarckis, Norgiis, Vendis oc gottis Koning etc. Wor synderlig gunst tilforn, Wiider at oss er ethers scriffuelsse tilhende komenn, wdj huilckenn i giffue tilkende om thenn prestmand aff fyen wed naffn Her Lauris Hellenen, som opsatte sig imod oss elskelige Mester Jørgenn superintendent wdj fyenn stigt, atj haffue ladet hannum forlesse thenn Dom, som er gangit imod hannum, Och ther hoss skicke oss enn wdschrift, paa huadt samme Her Lauris suorit ther samme Dom wor lest for hannum, Oc som wij formercke wd aff ethers Scriffuelsse, att thett er befrøgtendis, at samme Her Lauris skulle møgit wndt komme aff sted, ther som ther icke bliffue andre raad tiill, Och begierer ther for at wij wille betencke oss, ther wvindenn, som samme ethers scriffuelsse ther om wiidere bemelder, Tha for samme Her Lauriis troesiige sindt, oc anden Vlempe, som aff hans harnackenhed kand aff komme, Haffue wij tiilschreffuet oss elskelige Peder Godske wor Mand thienner och Embüdzmand paa wort slot

¹³ Originalt Udkast i Konsist. Archiv, Pakken Nr. 184. Udenpaa er skrevet: „Causa D. Christophori & D. Laurentij cum M. Georgio superintendente fyonensi“; men Hr. Christoffer omtales ikke i Dommen.

¹⁴ Af Originalen i Konsist. Archiv, Pakken Nr. 184.

Køpennhaffnn, att hannd skal lade tage samme Her Lauriis, oc førre hannum tiill Herriiswoedcloster¹⁵, Oc ther lade hannum bliffue foruarit, tiill wij anderledes ther om tilsiigendes worder, Beffallendes ether gudt, Schreffuit wdj wor køpsted Krempen fredagen nest epther søndagen Jubilate Aar etc. Mdliij. Vnnder Vort siignett.«

Til Herrisvad skulde altsaa Lavrits Hellisen (paany) føres, der blev han dog ikke længe, thi St. Marcelli Aften (15 Januar) 1554 lod Kongen Peder Godske vide, at han havde befalet sin Lensmand paa Visborg Slot, Otto Rud, at »tage Hr. Lavrits, som sidder fangen, med sig til Gotland», og han forlangte at vide, om han var kommen bort med ham eller ej¹⁶. Hermed ender de sikre Efterretninger, vi have om denne Mand og hans Skjebne; som bekendt finde vi hos senere Historikere Beretninger om, at Hovedanklagen mod ham var den, at han, ligesom ogsaa Christoffer Mikkelsen, var stærkt hengiven til gjendøberiske Vildfarelser, noget hvoraf der ikke er ringeste Spor, hverken i Universitetets første Indberetning om ham, eller i den endelige, foran meddelte, Dom. Den første, der melder noget, skjønt ganske ubestemt herom, er Hvitfeld, som siger under Aaret 1553: »Dette Aar begyntis den Trætte, imellem Bisp Jørgen udi Fyn, Hr. Christoffer og Hr. Lavrits Hellissøn, begge Præster, den kom først af en ringe Handel og Disputats, men kostede dennem dyre, fordi de bleve siden fængslede for deres Livstid, og holdne for Vederdøbere¹⁷«. Da Biskop Hans Povlsen Resen 1638 paany udgav P. Palladii Skrift: »De novis hæresibus« om-

¹⁵ Da alle kongelige Udfærdigelser mellem Paaske og Pintse 1553 mangle i Kancelliets »Tegnelser«, have vi ikke dette Brev.

¹⁶ Tegn. over alle Lande, Nr. 4. Fol. 347 (trykt i *Harboes Fortale* til Zwergius, S. 85, jfr. *D. Mag.* 3 R. III, 116, Not. 1).

¹⁷ *Danmarckis Rigis Kronicke*, S. 1548. Det er altsaa ikke rigtigt, naar *Langebek* siger (*D. Mag.* V, 196) at Hvitfeld »fortæller slet intet om denne mærkelige Tildragelse«.

taler han i Fortalen de to Præster som Anabaptister, hvis Fremkomst her i Danmark, tilligemed Sakramentererne med Johan a Lasco i Spidsen, havde givet Palladius Anledning til i sin Tid at forfatte det nævnte Skrift¹⁸. Endelig finde vi i Stephanii Fortsættelse af Christian den Tredies Historie (1650) den udførlige, udmalede Beretning om, hvorledes Lavrits Hellisen 1553 under sit Ophold i Kjøbenhavn med Søvand omdøbte sin Søn Hans i Havnen ved St. Anne Bro, under den omstaaende Mængdes umaadelige Latter og Spot¹⁹.

Den Vanskelighed, som Foreningen af disse Historie-skriveres Beretning med de samtidige ubestridelige Aktstykker frembyder, er saa stor, at det maatte ligge nær at antage, at enten Dommerne vitterligt havde fortiet den egentlige Hovedanklage, eller ogsaa at Historieskriverne kun have meddelt os upaalidelige Sagn. Den første Mening har Zwergius været af, og han formoder, at Grunden til Fortielsen har været den, at man nødigt vilde, »at den danske Kirke skulde komme i Ord for saadan indsnegen Vederdøberi²⁰«; Helveg tiltræder denne Mening i første Udgave af sin Kirkehistorie, naar han siger: »Det var en Æressag for Kongen, som han gjerne hørte sig berømme for, at bevare den danske Menighed enig og uberørt af de Tvistigheder, der adsplittede de tyske Menigheder; derfor skulde det saameget som muligt fordølg, at Anabaptister-

¹⁸ Jeg vil afskrive Stedet hos *Resen*, da Bogen er sjælden: „Occasionem hæc proponendi in R. Academia, præbebat moderatissimo Palladio quorundam intemperies Anabaptistarum in primis Sacramentariorum. Prodiderunt enim se an. 1551 2 pastores in diœcesi Otthoniensi, alter Dn. Christophorus Mich:, alter Dn. Laurentius Heliæ, qui se palam tandem opposcentes Dn. M. Georgio Vibergensi, Superintendenti, idque contumaciter, in carcerem perpetuum Sorensen de mandato S. R. intrusi sunt, juxta sententiam latam Hafniæ in Consistorio 12 Febr: 1552“. (Derefter omtales Sakramenterne Joh. a Lasco og Utenhof).

¹⁹ *Cragii Ann. ed. Gram. p. 360—61. Oversættelsen, I, 368—69.*

²⁰ Den haandskrevne Fortsættelse af Sjell. Cleresie i Gl. kgl. Saml. (under Jørg. Sadolin).

nes gruelige Vildfarelse ogsaa havde fundet Vej til disse Lande«. Senere er Helveg dog, skjønt med nogen Tvivl, gaaet over til den Mening, at Beskyldningen for Gjendøberi er et i den senere Tid opstaaet uhjemlet Rygte²¹. Det er imidlertid en vovelig Sag at forkaste Avthoriteter som Hvitfeld, Resen og Stephanius, der synes at berette Sagen uafhængigt af hinanden, hvorvel det maa indrømmes, at navnlig den første har udtrykt sig temmelig ubestemt. Jeg antager derfor, at de Vanskeligheder, man har fundet saavel ved Tidsbestemmelsen, som ved Sagens Realitet, bedst løses paa følgende Maade:

Oprindeligt var det en vis puritansk Retning, maaske indpodet i Udlandet²², hos de tvende unge Præstemænd, der bragte dem i Strid med deres Superintendent, og da denne ikke vilde føje sig efter deres Anvisning, fremkom de endogsaa med Beskyldninger mod hans Person og Lære, som de senere fastholdt med al den for Sværmere egne Halstarrighed uagtet alle anvendte mindelige Forestillinger. Efter at de, som ovenfor er bemærket, 1551 vare afsatte efter Provsterettens Dom, og forhørte af de højlærde, bleve de 1552 hensatte i Forvaring. Derpaa stilledes Lavrits Hellisen i Foraaret 1553 paany for Konsistoriets Domstol, der endnu paa denne Tid behandlede ham med al Skaansomhed, tillod ham frit at færdes i Sjælland og Skaane, og kun forbød ham at komme til Fyn for ikke paany at anstifte Forstyrrelse der. Men istedetfor at slaa sig til Ro ved denne Kjendelse, var den for ham kun en Spore til ny Udskejelser, idet han aabenbart vedkjendte sig de anabaptistiske Grundsætninger, som han maaske alt tidligere havde hældet til, hvorvel han neppe er gaaet til den Yderlighed, som Rygtet senere fortalte²³. Imidlertid fandt Professorerne sig beføjede til at

²¹ Danmarks Kirkehist. efter Reform. 2den Udg. S. 111—12. Anm.

²² Jfr. *Cragii* Ann. p. 360.

²³ Blandt Tvivlsgrundene, jeg har mod Stephanius's Beretning om Gjen-
daaben, forekommer det mig at være en ikke ganske uvæsentlig, at

indstille til Kongen, om Sværmeren ikke kunde komme i sikker Forvaring, da det var at befrygte, at han ellers vilde »afstedkomme meget ondt«. Bevæget af dette Brev befalede Kongen, at han paany skulde føres til Herrisvad, hvorfra han senere for endnu større Sikkerheds Skyld flyttedes til Fængslet paa Visborg Slot paa Gulland, hvor han formentlig endte sine Dage. — Christoffer Mikkelsen, der ikke var gaaet saa vidt som Lavrits Hellisen, synes at være falden tilføje, og efter længere Tids Fangenskab atter at have tiltraadt sit Embede i Odense. — Hvad det Spørgsmaal angaar, hvorfor man i saa lang Tid behandlede disse gjenstridige Præster med en Mildhed, som ellers ingenlunde var almindelig i de Dage, saa er jeg tilbøjelig til at antage, at de have havt et Rygstød af fynske Adelsmænd, der have været misfornøjede med Biskop Sadolin. Det var nemlig langt fra alle Adels herrerne, der nærede en Johan Frises Sindelag mod Præstemænd, mange søgte at fortrædige dem efter Evne, og Christian den Tredie viste i dette Stykke, hvor gunstig stemt han ellers var for Gejstligheden, kun meget nødig en kraftig Optræden, for ikke, hvor Nødvendigheden ikke strængt krævede det, at krænke hin mægtige Stand.

Lavr. Hellisen omtales som en Mand, hvem man maatte holde noget tilgode for hans Ungdoms Skyld, og dog skal han have døbt sin voxne (iam adultæ ætatis) Søn.